

LŐWI ILDIKÓ¹**A stigmatizáció hatása a társadalmi szerepváltozásokra****The Effect of Stigmatisation on Social Roles****Absztrakt**

A XX. század második felében a modern társadalomtudomány gyakran állította kutatásának középpontjába a stigmatizáció vizsgálatát. A „bélyeg” vagy stigma fogalma nem ismeretlen a történelemben, a folyamat feltárásában a más tudományok eredményeinek ismerete elengedhetetlen. A nemzetközi népvándorlás folyamán a többségi társadalom számára idegen népcsoportokkal való találkozás gyakori következménye az idegenek megbélyegzése. A dolgozat célja a kapcsolódó szakirodalmon keresztül feltárni azokat a lényeges, korunkra jellemző társadalomtudományi, szociológiai, pszicho szociológiai folyamatokat, melyek a személyek megbélyegzéshez vezető út lényeges jegyeit foglalják magukban.

Kulcsszavak: stigma, „mátság”, címkézés, állampolgárság, vízum, stigmakezelési folyamatok, ön- stigmatizáció

Abstract

The discipline of modern social science often placed the study of stigmatisation in the centre of attention in the second part of the 20th century. The concept of 'label' or stigma is not unfamiliar in history, its complexity requires interdisciplinary research during the process of its exploration. Its actuality is provided by the encounters of the majority of the society with foreign ethnic groups due to international migration. Owing to this phenomenon we often meet stigmatisation of foreign ethnic groups by the majority of the society as a reaction. The objective of this paper is to reveal - with the aid of related literature - those current characteristic features of social science, sociology, psycho-sociology, which include the most significant patterns of the development of the process of stigmatisation.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: ildikolowi@t-email.hu ORCID: 0000-0001-5851-546X

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

Keywords: stigma, „difference”, labelling, citizenship, visa, procedures for handling stigmatization, auto-stigmatisation

BEVEZETÉS

A második világháború utáni időszakban a szociálpszichológia központi témájává vált az értelmezés, hogy a társadalmi rendszerszinteken mindig mindent azoknak a konfliktusfolyamatoknak az összefüggésében kell vizsgálnunk, amely a különböző érdekeket képviselő társadalmi csoportok lépéseiből és ellenlépéseiből áll. Így került a középpontba a nemzetközi vándorlás erőteljes növekedése okán a „másság”, a más identitás hatásának vizsgálata a befogadó környezetre. A jelenkori népvándorlás a mai politikai retorika legfontosabb elemévé vált. A menekültkérdés a nemzetközi környezetben, mint politikai törésvonal jelent meg, érintve a humán szektorális biztonság kérdését is.

Napjainkban a legszélesebb körben elfogadott értelmezés a más tudományterületeken is érvényesülő konstruktivista megközelítést alkalmazó Barry Buzan nevéhez köthető – írja Rada Péter. Az úgynevezett szektorális biztonságfelfogás, mely a katonai tényező mellett kiemeli a biztonság társadalmi, gazdasági, politikai és környezeti dimenzióit is, azon alapul, hogy a politika fókuszába kerülő összes kérdés társadalmi konstrukció, mely érinti a biztonság területét is. Buzan szerint ezeket a szektorokat csak elméletben lehet elválasztani egymástól, mert azok a való életben átfedik egymást, de a valóság mélyebb megértéséhez az elméleti elkülönítés mégis elengedhetetlen.²

Dudás Attila tovább fűzi a buzani gondolatot, mely szerint a társadalom szubjektív biztonságpercepciója ugyanúgy változik, mint a nemzetközi környezet, ebből eredően a biztonsági kérdések közé bekerülhetnek olyan problémák is, amiket korábban nem tekintettek annak (nemzetközi terrorizmus, energiabiztonság vagy kiber biztonság),³ de komoly biztonsági kockázatot jelenthet a „másság”, az idegen etnikum jelenléte, elfogadásának vagy elutasításának aktuális problémája is.

Tálas Péter biztonságpolitikai véleménye szerint a humán-társadalmi szektorban elsősorban nemzetek, etnikumok vagy specifikus társadalmi csoportok válhatnak fenyegetés tárgyává. Meglátása szerint a magyar lakosság idegenekkel szembeni „virtuális” és szimbolikus előítéletessége a magyar migrációtörténet negatív tapasztalatai mellett döntően a migrációval és a bevándorlókkal kapcsolatos társadalmi és politikai percepciók eredményeként formálódott és formálódik ma is.⁴

² Rada Péter: Átalakuló biztonsági kihívások. A biztonság dimenziói. In: Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban. (Grotius Könyvtár, 1.) Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete, Budapest, 2007. 53–55. o. <http://www.grotius.hu/doc/pub/KZQSCF/rada%20p%C3%A9ter%20%C3%A1talakul%C3%B3%20biztons%C3%A1gi%20kih%C3%ADv%C3%A1sok.pdf> (2016. 09. 25.)

³ Dudás Attila: Biztonságiasítás – Securitisation. *Biztonságpolitika. hu*. Online folyóirat, 2011. 07. 07. <http://old.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1039&title=biztonsagiasitas-securitisation> (2016. 09. 21.)

⁴ Tálas Péter: Tatárszentgyörgy után. A biztonság szubjektív percepciójának veszélyeiről. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, 2009/4. Budapest. 4–6. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

A társadalmi viszonyok között nagy jelentőséggel bír a többségi társadalmi közösséghez tartozás, mely egyben összetartó erő, ugyanakkor átfogó alkalmazkodást is kíván nemcsak a befogadó őslakosoktól, de a vándoroktól is. Azonban ez nem mindig magától értetődő folyamat, a menekülők viselkedése, kultúrája, szokásaik, vallásuk teljesen különbözhet az őshonos közösségi értékek normáitól. Ilyenkor gyakorta előfordul a „más”, vagyis az idegenek címkével való ellátása, a befogadó többség általi megbélyegzése. Gordon W. Allport (1999) híressé vált „fokozatossági” modellje tükrözi azokat a szakaszokat, mely (a legrosszabb esetet feltételezve) az őshonos populáció szóbeli előítéleteitől kezdve az elkerülésen, a kirekesztésen, a fizikai agresszióig keresztül a népiertásig fajulhatnak.⁵

A hazánkba érkező, – az őshonos lakosságtól különböző kultúrájú tömegek cselekvései, tettei erősen befolyásolhatják a befogadó társadalom közérzetét, és az így kialakult, kölcsönhatásban működő folyamatok igencsak kihatnak a társadalmi biztonságra is.

Kérdézhathatnánk, vajon milyen fokozott kockázatot jelent a humán biztonságra, ha a többségi társadalomban megjelenik a menekülők megbélyegzése, akár állampolgárságuk, akár ebből kifolyólag vízumuk okán? Alkothat-e a befogadó populáció szigorúan zárt csoportot az ön-stigmatizálás folyamatának következményeképpen, minden „másságot” kirekesztve saját társadalmából?

A tanulmány napjaink aktualitásának tükrében, vagyis a modern népvándorlás kontextusában kívánja a megbélyegzés mai modern szociálpszichológiai aspektusait feltárni, rendszerszinten visszanyúlva a jelenség történelmi gyökeréig, és a „másság” változó jelentéstartalmának vizsgálatáig. A tanulmány célja továbbá vizsgálni a biztonsági kockázatokat és veszélyeket a „másság” elfogadása vagy elutasítása nézőpontjaiból.

Nem vizsgálja a tanulmány az országunkba érkezett idegen etnikumok tőlünk eltérő kulturális különbségeit, szokásait, vallását, identitását, politikai szándékait. Nem tér ki a másik ember kategóriákba sorolásának technikáira, valamint ezek következményeire sem. A tanulmány nem minősíti az aktuálisan tapasztalható, a bevándorlás tényéből fakadó politikai nézőpontokat, ideológiákat, média megnyilvánulásokat, pusztán a vizsgált jelenség történelmileg tényszerűen alátámasztott változásainak folyamatát és következményeit tárja fel a befogadó ország látószögéből.

STIGMA A NYUGAT EURÓPAI KULTÚRÁBAN – TÖRTÉNELMI KITEKINTÉS

A stigmatizáció folyamatának kialakulása kapcsán napjaink modern elméletei a korábbiakkal ellentétben, sokkal inkább törekednek a történelmi változások háttérben és mélyén gyökerező, lassan változó feltételek felszínre juttatására. A történelmi viszonyok változásai törvényszerűen vonták maguk után a megbélyegzett egyénhez való viszonyulások kifejeződésének árnyalatbeli változásait. Amint azt Bernard Braudel, e társadalmi jelenség történelmi folyamatainak egyik kutatója írja, a hosszú távú strukturális tényezők figyelemmel

http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_4.pdf (2016. 09. 21.)

⁵ Gordon W. Allport: Az előítélet. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 83. o.

kísérése sokkal inkább hozzásegít a történelmi megismeréshez, mintsem az események „összetorlódásának” egysíkú megmagyarázása.

A problémakör, vagyis a személyek bélyeggel ellátása jelenségének összetettsége megkívánja a rokon tudományok területéről összegyűjtött információk segítségével a rendszerszintű interdiszciplináris vizsgálatot. A stigma értelmezésében a tudományokon belül is különbségek adódnak, a fogalom más jelentéssel bír a vallásban, a történelemben, a szociológiában, a pszicho szociológiában, a társadalomtudományok területén, esetleg a politika szakterületein is.

A Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára szerint a stigma görög eredetű szó, jelentése: „bélyeg”,⁶ értelemszerűen a stigma kifejezés megjelenésére utaló első bizonyítékok az ókori görög kultúrából fennmaradó emlékekből származnak.

A fogalom értelmezése a keresztény vallásban: a szentek és aszkéták testén támadt sebhely, ami Krisztus sebeinek megfelelő helyeken jelenik meg más testen is. Mai ismereteink alapján már tudjuk, hogy ez inkább a korabeli legendáriumok körébe tartozik, a reális valóságot vizsgálva más következtetésre jutunk. Az Idegen Szavak Gyűjteménye meghatározása: testi jel, bűnösre rásütött bélyeg.⁷ A stigma eredeti és konkrét goffmani meghatározása: a stigmák „olyan testi jegyek, amelyek arról vallanak, hogy viselőjük valamilyen szokatlan vagy rossz erkölcsi tulajdonsággal bír”.⁸

A STIGMA, MINT TÁRSADALMI STÁTUSZ

A civilizált világ kialakulásának kezdetén, a rabszolgatartó társadalmakban a különböző társadalmi szerepeknek megfelelően – a szabadok felsőbbrendűségét hirdelve – a stigmával olyan testi jelekre utaltak, melyek a jel viselőjének erkölcsi státuszát, annak kedvezőtlen vagy szokatlan megnyilvánulását egyértelműen jelezte. A megkülönböztető jeleket belevésték, vagy beleégették a testbe, viselőjét mintegy megfosztván emberi méltóságától, hogy hirdesse viselőjének rabszolga, esküszegő vagy bűnöző státuszát. A társadalom viszonya a stigma viselőjével szemben jellegzetes magatartásformában bontakozott ki, a stigmatizált személy elkerülésében nyilvánult meg.

A rabszolgatartó társadalmak felbomlásával a felsőbbrendűséget nyíltan hirdető, megbélyegző társadalmi norma is átalakuláson ment keresztül. Az ókorban kialakuló szóhasználatként testi jelekre való utalás ebben a korban is meghatározó, azonban a keresztény szemléletben azokra a testi jelekre utaltak, mely jelek a megfeszített Krisztus szenvedésé-

⁶ Stigma. Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára. <http://meszotar.hu/keres-stigma> (2016. 10. 22.)

⁷ Stigma. Idegen Szavak Gyűjteménye. <http://idegen-szavak.hu/stigma> (2016. 10. 24.)

⁸ Goffman, Erving: Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. Prentice Hall, 1963. In: Rády Eszter: „Seb- és munkahelyek”. Rövid tanulmány a női stigmák dinamikájáról a munka világában. *Metszetek*, 3. (2014/2). 1. o.

http://metszetek.unideb.hu/files/201402_12_rady_eszter.pdf (2016. 10. 28.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

nek „e világi” megnyilvánulásaként értelmeztek. A jeleket hordozó „kiválasztottakat” félelemmel vegyes tisztelet övezte.⁹

A keresztény vallás megerősödésének következtében a középkor vallásos légkörében az eredetileg testi jelre utaló terminus a köznapi beszédhasználatban újabb jelentéssel gazdagodott. A keresztény Európában a szerzetesrendek voltak az első olyan csoportok, amelyek szervezeten váltak ki a népességből, mindezt az önstigmatizáció folyamata során érték el. Történetük a korabeli kultúrában megfelelően leképezi a nyugat-európai történelem stigmatizációs formáit.

A történelem folyamán a megbélyegzés büntetési forma is volt egyben. Ez a büntetésnek is minősülő eljárás a becsületbüntetések alkalmazásának egyik módja volt. Példa erre Werbőczy Hármaskönyvének II./16. számú rendelete, mely szerint a hamis levelek készítésében és „pecsétlésében” bűnös káptalan vagy konventbelieknek homlokára és képére „tüzes pecsét bélyege nyomassék és süttessék”.¹⁰ A Hármaskönyv után, 1584-ben jelent meg a Corpus Iuris Hungarici, mely a fennálló törvényeket gyűjtötte egybe és foglalta rendszerbe, tartalmazva még mindig a megbélyegzést, mint a stigmatizáció egyik formáját. A Corpus Iuris Hungarici és a Hármaskönyv évszázadokon keresztül szolgálta és meghatározta a magyarországi bírói gyakorlatot.¹¹ A magyar állampolgárok homlokán és arcon való megbélyegzését hazánkban csak az 1763. kelt udvari rendelet tiltotta meg. Ennek a büntetésnek az alkalmazása e század elején csak a kiutasított külföldiekre szorítkozott.¹²

A fogalom jelentésének változásai, bővülése párhuzamosan fejlődő tendenciát mutatnak a történelmi korok világnézetének változásával. Viktor Turner rámutatott arra, hogy a történelmi határmezsgyék és az azokat elfoglalók fontos szerepet játszanak a társadalmi folyamatokban. A történetileg megbélyegzettekről gyakran a megelőző tapasztalatok és döntések alapján alkottak előítéleteket, ők gyakran játszottak társadalmi közvetítő szerepet tolmácsként, gyógyítóként, kereskedőként vagy mágusként, kétértelmű, veszélyes terepekre merészkedve. Közvetítő pozíciójuk valóban különösen alkalmas céltáblává teszük őket arra, hogy másnak láttassák magukat.

⁹ Stigma a Nyugati kultúrában – történelmi kitekintés. Stigma and Western Culture: A Historical Approach. In: Deviációk. Szerk. és ford. Bíró Judit. Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998. 29–35. o. <http://www.otkenyer.hu/solomon.php> (2016. 10. 24.)

¹⁰ Megbélyegzés. Pallasz Nagy Lexikon. VIII. kötet. Szerkesztette: Gerő Lajos. Pallasz Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1894. 10. <http://www.kislexikon.hu/megbelyegzes.html> (2016. 10. 24.)

¹¹ II. Ulászló király Werbőczy István országbírói ítélőmestert bízta meg az ország minden jogainak, törvényeinek, bevett és jóváhagyott szokásainak, rendeleteinek egybeszedésével, címekre és fejezetekre osztásával. Werbőczy korának kiváló jogtudósa volt. A Hármaskönyv kötelező erejét illetően a nézetek megoszlottak, de általánosnak mondható, hogy használni kezdték az igazságszolgáltatásban. Bakosné Ósz Katalin: A gyermekek magánjogi jogviszonyainak szabályozása a 19. századtól napjainkig. Tanulmány. Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2013. 9–11. o.

http://phd.lib.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_14478_section_6789.pdf (2016. 10. 24.)

¹² Pallasz Nagy Lexikon, i. m. 10.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

A történelmi változások, a kultúrák fejlődése maga után vonta a kifejezés értelmének megváltozását. Lester Little, az európai középkori társadalomtörténetet és vallási mozgalmakat kutató professzora a csoportok társadalmi szerepvállalásával kapcsolatban feltárta, hogy a XII. és XIII. században a keresztény Európa kereskedői legtöbbször zsidó származású kalmárok voltak, egészen addig, amíg Genova, Velence és Firenze pénzemberei át nem vették a helyüket. Ők kötötték össze Európát az iszlám Ibériával, Észak-Afrikával és Levantéval. A szigorú földbirtoklási és kézművességi előírások vezették a zsidókat a pénzkölcsönzés területére, lévén az egyház moralistái úgy tekintettek a zsidó kereskedők csoportjára, mint a fősvénység és az uzsora képviselőire, tehát a leghalálosabb bűn megtestesítőire. Ezek a kalmárok a kereskedelmi tevékenységükhöz szükséges arab nyelvismerettel is bírtak, értették a nyelvjáráásokat, fordítók voltak, így a keresztény műhelyeket megismertették az arab és a klasszikus forrásművekkel, vagyis rendelkeztek a tudás hozzáféréseiből adódóan az elsődlegesen fontos információkkal – olvashatjuk Bíró Judit fordításában.¹³

A „Stigma a Nyugati kultúrákban – történelmi kitekintés” című tanulmány szerint hasonlóan megbélyegzett csoportba tartoztak a középkorban azok a nők, akiket boszorkányoknak titulált a közbeszéd, akik ugyan úgy, mint az eretnekek és a zsidók, a kulturális és a gazdasági közvetítő szerepet játszották el, akik ezáltal a gyanúsítások céltábláivá váltak. A középkor világnézetében tehát elfogadott volt a nyíltan stigmatizálás, ha még látszólag ésszerű magyarázatot is alkottak annak terjedésére. Összességében a jellegzetességek, amelyek a történetileg megbélyegzett csoportok mindegyikében fellelhetők voltak, a társadalmi közvetítő funkció, a tisztátlansággal és a testiséggel való társítás, valamint az a szerep, amit intézménnyé válásukat követően a nyilvánosságban betöltöttek.

Az európai boszorkányüldözés a XVI. század közepétől a XVII. század közepéig tartott, és így egybeesett a protestáns és a katolikus reformmozgalmakkal, valamint a technikai forradalommal. A határmezsgyék – a piacok, az egyházi birtokok szélei, zarándokutak és karneválok színhelyei –, valamint azok, akik korábban megtöltötték őket – zsidó pénzkölcsönzők, bűnbocsánatot tartók, csodadoktorok – elvesztették privilegizált szerepüket. A nyomtatás felfedezése és a többi társadalom átalakító gazdasági változás megszüntette a középkori babonáság intézményeit, a tér és az idő homogénné vált, a kereskedő osztály racionalitása és tőkéje szabta meg a társadalmi anticipációkat.¹⁴

AZ INTÉZMÉNYESÍTETT SZINTŰ MEGBÉLYEGZÉS

Kerekes Viktória szerint a folyamat társadalmi, többnyire íratlan szabályok alapján kirótt, kollektív ítéletsémára vezethető vissza. Egy személy vagy csoport negatív karakterrel való felruházása viszont nemcsak a társadalom legkisebb egységeinek, az egyének szintjén

¹³ Bíró: i. m. 36–39. o.

¹⁴ A kuruzslók és a bábák a betegség és az egészség között közvetítettek; a koldusok a jótékonykodás körforgásában töltöttek be közvetítő szerepet; a kocsmárosok pedig az információátadás és a vendéglátás közvetítői voltak. Bíró: i. m. 37–45. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

történhet, hanem ölthet szervezett formát is – ahogyan a második világháború előtt és alatt a kollektív bünbakként megjelölt népcsoport üldözése és megbélyegzése, majd koncentrációs táborokba deportálása történt. E helyütt a megbélyegzés folyamata kiküszöbölhetetlen ösztársadalmi jelenségként, egyfajta nemzeti önvédelmi funkcióként kerül értékelésre, melyben az ítélező maga nem személyében, nem csoporttagként, hanem mint maga a „felsőbbrendű, árja” populáció jelenik meg és ítélezik, eszközül hívva a kiközösítést, a bélyeget eszméinek igazolásaként.¹⁵ A folyamat kritériumai közé tartozik a többségtől eltérő magatartás kialakulásának elsődleges közege, a különböző társadalmi csoportok és a társadalmi működésüket, érvényesülésüket meghatározó csoportközi viszonyok kialakulása. A csoportközi interakciók jelenléte az előítéletesség felszínre törésének legfontosabb mozzanata: az érzelmi síkon kialakuló, vagyis előzetes megismerés nélküli, pusztán benyomások alapján szerveződő ítélethozatalt a csoport vagy a csoporthoz tartozó egyén tulajdonságaira és társadalmi státuszára vonatkozóan.¹⁶

A következő részben a dolgozat azokat a stigma-elméleteket mutatja be a teljesség igénye nélkül, melyek a fogalom több szempontú bemutatásával bővítették a stigmatizációról alkotott elméleti okfejtéseket.

A STIGMA-ELMÉLETEK

Több klasszikus teóriában is felbukkan a megkülönböztetettek csoportjának megjelölése, de eltérő tartalommal. Durkheim emelte be a fogalmat a szociológiai terminusok közé a XIX. század utolsó évtizedében. A szociológus a fogalom kialakulását a normák és egyéni célok konfliktusaként határozza meg, mely konfliktusokat valamilyen válság következményeként bekövetkező nagyobb átalakulások okozzák. Így zavar támad magában a norma-rendszerben, ezek a zavarok nevezhetők anómiáknak (társadalmi rendellenességek). Az anómiák következtében kerül felszínre a társadalom alapvető működési és védekezési funkciója a tőlük eltérővel szemben, vagyis a megbélyegzés, mely egy önigazoló mechanizmus eredménye.¹⁷

Erving Goffman tovább fejlesztette a durkheimi gondolatokat, és az ókori görögöktől kölcsönzött stigma terminus köré építi fel a szociális identitásról alkotott elméletét, amely szerint az emberek osztályozzák egymást. Ennek legáltalánosabb módja, amikor testi

¹⁵ Dr. Kerekes Viktória: A társadalmi stigmatizáció vizsgálata a fiatalkorúak delikvenciája tekintetében. PhD értekezés. Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2011. 407–408. o.
http://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_29_2_2011/ISSN_0866-6032_tomus_29_2_2011_405-419.pdf (2016. 10. 26.)

¹⁶ Turner, Victor: Chapter III. Variations on a theme of liminality. In: Moore – Mayerhoff (Ed.): *Secular Ritual*. Van Gorcum and Comp., Amsterdam, 1977. 36–40. o.
<https://books.google.hu/books?id=78gecnM8SKgC&pg=PA36&lpg=PA36&dq=Turner,+Victor:+Variation+on+a+theme+of+liminality&source=bl&ots=JwbwOmOhqW&sig=3Y2rnNEVaTSPZHHWiF8plFtsYYq&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwiiho7DrPPAhWqJsAKHWfeDDYQ6AEIIDAB#v=onepage&q=Turner%2C%20Victor%3A%20Variations%20on%20a%20theme%20of%20liminality&f=false>
(2016. 10. 24.)

¹⁷ Durkheim, Émil: *Az öngyilkosság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 229. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

jegyek alapján teszik mindezt. Ez az osztályozás azonban nem objektív kritériumok alapján történik. A szociológus szakember hangsúlyozta, hogy a stigma eredeti értelmében korábban is testi jel volt, tehát látható bélyeg, amelynek funkciója az, hogy viselőjének erkölcsi státusáról mondjon el valami, a társadalom értelmezésében kedvezőtlen dolgot, ezáltal – mintegy rituálisan beszennyezve annak viselőjét – hirdeti, hogy személye kerülendő. A stigma jelentésváltozásának lényege, hogy a valódi testi jel helyett hangsúlyosabb lett a metaforikus réteg, vagyis mai szóhasználatban a stigma inkább magát a szégyent, mintsem annak látható testi bizonyítékait jelenti. A stigma tehát Goffman definíciója szerint a „nem kívánatos eltérés jele”. A stigma szó szociálpszichológiai tartalmát az idézet szerzője úgy határozta meg, hogy jobbra olyan személyi sajátosságok, jellemvonások megnevezésére szolgál, melyek a társadalom szinte minden pontján diszkreditáló erejűek. A későbbi évtizedekben Goffman társadalmi síkra helyezte a fogalmat, és mint társadalmi reakcióról beszél, amely rontja a „normális” identitást.¹⁸

A szociológus a stigmákat három típusba sorolja témájuk alapján. A testi, a jellembeli és a származási stigmák azonban ritkán jelennek meg önmagukban. Látszólag nagyon különböző tartalommal rendelkeznek, a típusok nem vegytiszták, mégis könnyen összemósódhatnak. (Például a származási stigmák mellé könnyen jellembeliek is kapcsolódhatnak). A stigmák segítségével a társadalomban könnyebben megy a kategóriák alkotása és a címkézés. A stigma értelmezéséhez szorosan kapcsolódik az előítélet és a sztereotípa.¹⁹

Kerekes Viktória fedi fel azt a következtetését, hogy a szerepelvárásokat (anticipációkat) a társadalom önmaga határozza meg s ágyazza a legalitás talaján normába. Ez a folyamat nagyrészt tudatlanul megy végbe, és csak egy akut szituációt okoz. Amennyiben egy magatartás evidensen elkülönül a normatív elvárástól, s ezzel kiesik a kulturális standard (állandó) köréből, azonnal egyfajta stigmává alakul át, mely ellentmondást idéz elő az aktuális és az elvárt társadalmi identitás között. A szerző példaként a homoszexualitásra, mint a többségi társadalom standard köréből kieső, szokatlan jelenségre, nem mindennapi identitására utal.²⁰

Nagy Péter doktori disszertációjában tovább fűzi az előző okfejtést, melyben az előítélet és sztereotípa kapcsán rámutat egy jellemző folyamatra. Amikor az idegen egyén egy új közösségbe kerül, akkor azok általában megpróbálnak információt szerezni róla, ennek eredménye egy sajátos benyomás kialakulása. Az idegenekkel szemben az emberek először bizonyos követelményeket támasztanak, azután ezeket a követelményeket normatív elvárásokká alakítják, ezáltal megteremtik az idegen „képletes szociális identitását”, amelyet összevetnek az idegen „tényleges szociális identitásával”. Az így kialakult kép a bélyeg, mely a tényleges és a képletes identitás közötti hézagból, különbségből keletkezik.²¹

¹⁸ Goffman, Erving: Stigma és szociális identitás. In: Erős Ferenc (szerk.): Megismerés, előítélet, identitás. Wesley János Lelkészképző Főiskola. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998. 263. o.

¹⁹ Rády: i. m. 180. o.

²⁰ Dr. Kerekes: i. m. 408–409. o.

²¹ Nagy Péter: A virtuális térben élő fogyasztó. Identitás és fogyasztás a Second Life világában. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2013. 23. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

Amennyiben ezek a személyről alkotott tulajdonságok megjelennek a szociális térben, illetve szerepkészletükben a címke, az elsöprő erejű lesz, és kioltja a többi jellemző hatását. Problémává akkor válnak, ha a tényleges normarendszernek nem felelnek meg a kategóriák, ha a valódi szociális identitást nem fedik le – állítja a Major és O'Brien szerzőpáros.²²

A brit szociálpszichológus, Henry Tajfel a stigmatizáció kapcsán a csoportközi különbségek önkényes jellegét hangsúlyozza. A brit kutató véleménye, hogy a csoporthoz tartozás pozitív önértékesítési és önértékelési lehetőségeket nyújt a tagok számára. Ezek szerint az azonosulások szociális térben keletkező, állandóan változó megnyilvánulások.²³ A domináns társadalmi csoportok hatalmi szimbólumainak megkérdőjelezhetővé válása a többség számára – legalábbis a hozzászokás és megfelelő tolerancia kialakulásának periódusában – súlyos feszültségforrásként jelenhet meg. Ennek ellenhatásaként általában megjelenik a hárítás vagy a többségi társadalom identitásának öngazolásaként a címkével való ellátás.²⁴

A mai társadalomtudományokban egyre gyakrabban vitatott témaként találkozhatunk a megbélyegzés mechanizmusának folyamatával és társadalomformáló szerepével.

A CÍMKÉZÉS-ELMÉLET, MINT AZ ÖNIGAZOLÁS EGYIK FORMÁJA

A hamis sztereotípiák, előítéletek, megbélyegzési mechanizmusok működésének sajátosságait az úgynevezett címkézés-elmélet tette vizsgálat tárgyává, melynek előzményei a nemzetközi kutatásokban 1922-re nyúlnak vissza.²⁵ A megbélyegzési mechanizmusok feltárása során az alapvetést többek között a klasszikus szerző, Howard Becker fektette le:

„Maguk a társadalmi csoportok okozzák a devianciát azzal, hogy olyan szabályokat hoznak, amelyeknek megsértése deviancia”, és azzal, hogy ezeket a szabályokat meghatározott személyekre vonatkoztatják, így azokat kívülállónak minősítik, a „vétkesre” (cso-

http://phd.lib.uni-corvinus.hu/796/1/Nagy_Peter.pdf (2016. 10. 21.)

²² Major, B., O' Brien: The Social Psychology of Stigma. Annual Review of Psychology, 6. (2005/1). 393–401. o.

²³ Csabai Márton – Erős Ferenc: A tömegtest betegségei. In: Erős F.(szerk.): Testhatárok és én- határok. Az identitás változó keretei. Jó Szöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 93–126. o.

²⁴ Póczik Szilveszter: Nemzetközi migráció, kisebbségek, társadalmi kockázatok és megoldások. Polgári Szemle, 2015/11. 4–6. o.

²⁵ Az címkézés-elmélet a társadalmi interakciók elméletének egyik leágazása. Előzményei: Cooley, Charles Horton: Human Nature and the Social Order. Schocken, New York. (eredetileg 1922); Lemert, Edwin: Social pathology: Systematic approaches to the study of sociopathic behavior. Becker, Howard, New York, 1951); Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance. The Free Press, New York, 1963; Cremer-Schäfer, Helga – Steinert, Heinz: Straflust und Repression. Zur Kritik der populistischen Kriminologie. Westfälisches Dampfboot. Münster, 1998; Goffman, Erving: Stigma: über Techniken der Bewältigung beschädigter Identität. Suhrkamp Verlag, Frankfurt, 2003.

http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=147&page=2 (2016. 10. 29.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

portra) bizonyos szabályokat ruháznak, és vele szemben szankciókat alkalmaznak, egyidejűleg a saját normáitól eltérő, esetleg sértő címkével ruházzák fel őket.²⁶

Póczik Szilveszter a „Nemzetközi migráció, kisebbségek, társadalmi kockázatok és megoldások” című értekezésében rámutat arra, hogy az etnikulturális kisebbségek megjelenése adott esetben a befogadó társadalom kulturális dominanciáját fenyegetheti. A társadalmi többség a történelmileg kialakult kulturális értékrendjének változását rendszerint fenyegetésként éli meg, hiszen a dominancia és alárendeltség viszonyrendszere ezeken keresztül folyamatosan és kézzelfoghatóan manifesztálódik. A társadalom kulturális szétforgácsolódása, polikulturális képletek kialakulása, a kisebbségek arányszámának növekedése, erőpozíciójuk javulása súlyos feszültségforrásként jelenhet meg. Ellenhatásaként vagy védelmi mechanizmusként, a többségi társadalom identitásának öngazolásaként a címkével való ellátás nyújt elégtételt.²⁷

A címkézés elméleti alapját az jelenti, hogy a „bélyeggel” ellátás nem más, mint az idegenek faji vagy etnikai jellegeinél fogva alsóbbrendűként való megkülönböztetése, ebből eredeztetve, még több negatív tulajdonsággal való ellátása. A többségi társadalom történelmileg kialakult kulturális sajátosságainak, értékrendjeinek megváltoztatásával fenyegető csoportot az értékmotivált módon viselkedő többség mindig nagyobb kockázatként kezel, mint a többség számára kevésbé átlátható gazdasági kockázatokat – állítja Póczik Szilveszter. A társadalom címkézés általi kulturális szétforgácsolódása, ezáltal multikulturális, ösztársadalmi vagy regionális társadalmi képletek kialakulása a többség által értéknek tartott unikulturalizmus helyett, legalábbis identitásproblémákhoz és konfliktusokhoz vezethet. A kutató emellett azonban felhívja a figyelmet arra a tényre, mely szerint „az ezzel kapcsolatos statisztikai adatok mindig többszörös ellenőrzésre szorulnak. A nemzet- és közbiztonság védelmére hivatott szervezetek bizonyos esetekben az etnikulturális csoportokkal összefüggő biztonsági veszélyekre hivatkozva növelik ellenőrzési lehetőségeiket az általános emberi és az állampolgári jogok rovására, ezért közvetve érdekeltnek lehetnek a megbélyegzési mechanizmusok fennmaradásában”.²⁸

A MEGBÉLYEGZÉS ÉS AZ ELŐÍTÉLETEK KAPCSOLATA A SZOCIALIZÁLÓDÁSBAN

A társadalom interakciós folyamataiban számtalan bélyeggel való ellátással, (ha úgy vesszük, többnyire íratlan szabályok alapján kollektíven kirótt ítéletsémával) találkozunk, mely gyakran csak egyetlen, de annál súlyosabb jelentés tartalmú szó. Nyelvi rövidege ellenére nagyon hatásos, elsősorban az érzelmi tényezői miatt.²⁹ Egy embercsoport sajátosságai-

²⁶ Becker Howard: A kívülállók. Tanulmányok a deviancia szociológiai problémaköréből. In: Andorka – Buda – Cseh – Szombathy (szerk.): A deviáns viselkedés szociológiája. Gondolat, Budapest, 1974. 89–103. o.

²⁷ Póczik: i. m. 4. o.

²⁸ Uo. 5–6. o.

²⁹ Goffman, Erving: Stigma és szociális identitás. In: Lincoln Ryave – James N. Schenkein (szerk.): Stigma, idegen, járás. Budapest, 2008.

<http://szteszoc.portal.hu/gindex.php?pg=25379358&nid=4086677> (2016. 10. 21.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

nak szavak általi megítélése, vagyis a címkével való felruházás általános jelenség, mely nagymértékben függ a társadalom identitásnormáinak egyén általi elfogadásától az egyéni szocializálódás során. Azonban mindig lesznek olyan egyének, akik ugyan magukévá tennék ezeket a normákat a szocializálódásuk során, azonban megfelelni képtelenek nekik, ezáltal megkapják a „bélyegüket”.

Nancy Cantor és Walter Mischel amerikai szociálpszichológusok állítását a magyar nyelvész-kutató, Heltai Pál, a Pannon Egyetem docense idézi tanulmányában. Az amerikai kutatópáros szerint természetes, hogy az ember a társait, illetve emberi csoportokat is igyekszik kategorizálni, típusokba sorolni, ennek a folyamatnak a háttérben az áll, hogy a címkézés kezdeményezője ezzel saját bizonytalanságát igyekszik áthidalni, a külvilágban való eligazodását segíteni.³⁰

Végh József a „Szégyenbélyegek” című publikációjában arról érvel, hogy sok stigmát egyáltalán nem megbélyegzésnek szántak. A fogalom tényszerű megállapítást, netán egyenesen pozitív értéket jelölhetett abban a közösségi térben, amelyikben szocializálódunk, és csak egy másik környezetben vált stigmává. Gyakran épp a minősítő közösséggel szembeni cselekvés lesz az, ami a címkét stigmába fordítja. A címkézett személy eltérő tulajdonságai ismeretében a többség a szocializálódás folyamatában kialakult értékek szerint dönti el az elfogadást vagy az elutasítást. E folyamat beállítódása az egyén adott közegben való szocializálódásától függ. A szocializálódás folyamatában már fiatalon elsajátítjuk, hogy egy csoport valamennyi tagját hasonló vagy a miénktől eltérő jellemvonások alapján szemléljük.³¹

KORUNK „MÁSSÁGÁNAK” ÚJ ASPEKTUSAI

A modern ember érzésvilágával, személyi kapcsolatformáival, magatartásával kapcsolatban gyakran kerül szóba a „mátság”, az idegenség mibenléte, amely napjainkban például a nemzetközi népvándorlással, következésképpen a bevándorlókkal kapcsolatos élmények megélése esetében a közbeszéd mindennapos tárgyává avanszált. Az idegen országból érkező nagyszámú és különböző identitású, kultúrájú, etnikumú bevándorló Európába özönlése okán több magyar migrációkutató egyöntetűen hasonló megállapításra jutott, melyet a „Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok” című közös tanulmányukban publikáltak.³²

³⁰ Heltai Pál: Szellemes franciák. pontos németek. In: Dróth Júlia (szerk.): Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok. Szent István Egyetem, Gödöllő, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 2003. 7–15. o. <http://nyelvikozpont.szie.hu/sites/default/files/files/Szaknyelv%20%C3%A9s%20szakford%C3%ADt%C3%A1s%202003.pdf> (2016. 10. 30.)

³¹ Végh József: Szégyenbélyegek. Folyamatábrák a stigmatizációról a börtön szégyenbélyegétől a szégyenbélyeg börtönéig. Szeged, 1997. 44. o.

³² Dunavölgyi Szilveszter – Fehér Lenke – Jagusztin Tamás – Póczik Szilveszter: Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok. Magyar Tudomány, 2008/9.1095–1107. o. <http://www.matud.iif.hu/08sze/07.html> (2016. 09. 25.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

Kifejtették, hogy a befogadó társadalom célkeresztjében álló etnikai kisebbségi csoportok kulturális másságának hangsúlyozása egymást erősítő folyamatokból ered. Egyfelől maga a befogadó társadalom bevándorlókhoz való hozzáállása megváltozott, ami generáló erővel bír, hogy a kisebbségek saját kulturális csoportokba szerveződjenek, mivel nehezükre esett az integrálódás egy olyan környezetben, amely ellenségesen viszonyul hozzájuk. Másfelől éppen, hogy e társadalmi-kulturális szerveződések zártsága még jobban hozzájárult a velük szembeni idegenkedéshez és az előítéletesség kialakulásához.³³ Az egymást generáló hatások a humán tőke esetében mindegyik csoportnak erősítést, azaz saját kohéziós erőttámogatást jelenthetnek, ugyanakkor ennek folyamán a feltételezése sem merülhet fel a kulturális zártság lazításának. Az egymásnak feszülésben komoly biztonsági kockázat rejlik.

A „mátság” kulturális kontextusa kategóriákat gyárt, állítják Etienne Balibar és Pierre-André Taguieff francia filozófusok. Az új idegenségről szóló diskurzusok egyrészt azon alapulnak, hogy felállítható a kultúrák hierarchiája, másrészt pedig, hogy egyes kultúrák, szokások, hagyományok nem férhetnek meg egymás mellett. Ők érveltek elsőként amellett, hogy létezik az idegenektől való félelem új formája, amely már nem a hierarchiához kötött alá fölé rendelésre támaszkodik, hanem a kultúrák közötti diverzitásra, különbségre. Balibar olvasata rávilágít arra, hogy a kisebbségi kultúrák „mátságát” az asszimiláció segítségével csökkentő egységesítő törekvések beleolvadtak az integrációs politikai célkitűzésekbe, melyek bár elismerik a különböző kulturális csoportok meglétét, ezeket belül homogéneknek tekintik.

A két szerző arra a következtetésre jutott, hogy az új, kulturális megalapozottságú ellenségesség nem vesz tudomást a történelmi bizonyítékokról, melyek rámutatnak arra, hogy mennyire nem új és nem meglepő a napjainkban világszerte tetten érhető folyamat.

Taguieff mutatott rá, hogy míg a rasszizmus-ellenességet gazdasági magyarázatok uralják, az idegen iránti ellenségesség ezen elképzelések forrásából, a kulturális, s nem a biológiai mátság képzetéből merít. Felveti, hogy a megkülönböztettség három ponton nyugszik: a „faj” képzetének érvénytelenségén, a kulturális mátság központi szerepén és az összes kultúra egyenlő státusán. Ezen paradigmaváltás azért volt hasznos, mert rávilágított, hogy nem csak egyetlen féle idegenellenesség létezik, hanem megnyilvánulási formáit tekintve több testet is ölthet.³⁴

Ezeknek a struktúrájukban megváltozott fogalmaknak a gyakorlatban való megjelenése felismerhető a nemzetközi vándorlás jelenleg érintett célszásaiban, jellegükben új folya-

³³ Póczik Szilveszter: A nemzetközi migráció tendenciái a 20. és 21. században elméleti és történelmi nézőpontból. In: Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter (szerk.): Nemzetközi migráció– nemzetközi kockázatok. HVGORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. 31–39. o.

³⁴ Balibar, Etienne – Taguieff Pierre Andre: Zum Rassizmus ohne „Rassen”. In: Ina Kerner: Differenzen und Macht. Campus Verlag Frankfurt/Neu York, 2009. 136–140. o. https://books.google.hu/books?id=7zcxe8lqsT8C&pg=PA133&dq=Etienne+Balibar+%C3%A9s+Pierre-Andr%C3%A9+hi=en&sa=X&ved=0ahUKEwj5xquHhe_RAhXM6xQKHxO9Dj8Q6AEIJDAA#v=onepage&q=Etienne%20Balibar%20%C3%A9s%20Pierre-Andr%C3%A9&f=false (2017. 01. 31.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

matokat generálva. A megváltozott jelentéstartalom eredményeként korunkban az új formákban megjelenő, a többségi társadalom számára nem kívánatos idegen állampolgárság által ölthet testet vagy az idegenek vízumkényszerrel való megkülönböztetésében is jelentkezhet.

AZ ÖNSTIGMATIZÁCIÓ, MINT A TÁRSADALMI KOHÉZIÓT ERŐSÍTŐ FOLYAMAT

A szerzett stigmák körében ezen túlmenően célszerű különbséget tenni a társadalmi környezet által létrehozottak, illetőleg az önstigmatizáció között. Míg az előbbieket csoportja szembeállítható a domináns kultúrával és a nemritkán kegyetlen „normálisak” értékrendjével, az utóbbi szolgálhatja mind a csoport, mind pedig az önazonosság-tudat kialakítását, erősítését, vagyis lehet a társadalmi tőke kohézióját elősegítő tényező is.

Önstigmatizáció alatt ebben az esetben az egyén (de jelen kontextusban inkább csoporttag) saját elhatározásán alapuló, meghatározott, saját kulturális társadalmán belül elérni kívánt, célzattal bíró tevékenységét kell érteni.³⁵

Erős Ferenc tanulmányában rámutat e cselekmények magyarázatára, melyek nem mások, mint a közösségi céllal való azonosulási akarat, valamint az interiorizáció (a közösség által tolerált viselkedési norma) elsajátításának a törekvése. Az azonosulás esetében a csoporttag lojalitása mélyen gyökerezik, ebben az esetben azért tesz magáévá az érintett bizonyos viselkedést, mert ez kielégítő önmeghatározó viszonyt jelent a csoporttal. Az egyénnek ahhoz, hogy fenntartsa csoporttagként való önmeghatározását, általában bizonyos konkrét előírások szerint kell kialakítani a viselkedését, valamint ki kell elégítenie a csoport elvárásait. Ez a típus eléggé meghatározó tagja lesz a csoportnak az önstigmatizáció kontextusában.³⁶

Egy többségi kultúra sorsát nagymértékben befolyásolja a társadalmi reakciók természete és az, hogy résztvevői életében mennyire játszik központi szerepet a saját kultúrával való azonosulás, az iránta tanúsított lojalitás.³⁷ A nyugati kultúrkört képviselő csoportokban különböző valószínűséggel és intenzitással megjelenő „önstigmák”, mint például a nyugati ember fölénye a keletivel szemben, az európai identitástudat, a hasonló vallás a szubkultúra csoportján belül egyfajta familiáris légkör, összetartozás-tudat és szereprendezés kialakításához járulnak hozzá. Itt utalhatunk vissza a humán szegmens biztonságának kérdésére, mivel ezek a szubkulturális szerepfunkciók tulajdonképpen megteremtik az egymáshoz tartozás, egymással törődés látszatát, erősítve a csoport összetartó erejét a közös „veszély” ellen. Az egymáshoz tartozás, a „hasonszőrűség” egy vélt vagy valós veszély ellen biztonságot jelenthet. Sarkalatos pontot itt azok a cselekedetek, például a közös cél eléré-

³⁵ Dr. Kerekes Viktória: A társadalmi stigmatizáció vizsgálata a fiatalok delikvenciája tekintetében. *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIX/2. 2011. 413–414. o.

http://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_29_2_2011/ISSN_0866-6032_tomus_29_2_2011_405-419.pdf (2016. 11. 01.)

³⁶ Erős Ferenc: *Megismerés, előítélet, identitás*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998. 28. o.

³⁷ Dr. Kerekes: i. m. 416. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

se érdekében történt összefogás képezhetnek, amelyekkel a populáció tagjai saját és csoportjuk biztonságát őrzik (domináns akarat megjelenése a médiában, vagy egyező közösségi akarat, mely kedvező esetben a többségi kultúra társadalmának legálisan megrendezett rendezvényein vagy békés összejövetel formájában képeződik le). Vagyis a többségi társadalom intézményrendszerei révén védelmezheti saját, az önstigmatizáció által meghatározott önazonosság-tudatának felépítményét, és adhat a humán szektorban egy erős összetartozás érzést. Kovács Mónika e folyamat sajátosságaira utal az in-group orientáción keresztül, mely a különösen erős összetartozás-érzés generálója.³⁸

Végh József a haszonelvűség szempontjából elemzi az önstigmatizáció sajátos formáját. Véleménye szerint a közösség számára sokszorosan megtérülő beruházás is lehet az önnön megbélyegzés. Az „önstigmázás” stabilizálhatja is a domináns kultúra struktúráját és biztonságát azzal, hogy homogénné teszi a közösséget egy adott problémához viszonyulás tekintetében. Ilyenkor egy stigma mégsem csak kirekeszt az adott közösségből, hanem viselése útján egyenesen belefoglal – állítja a kutató. A populáció tagjai egyrésztől különböző erőfeszítés nélkül magukévá teszik a csoport által képviselt közvéleményt, a közösség pedig nagyobb erőfeszítés nélkül fel tud mutatni egy masszív, adott esetben döntő, egységes akaratot, mely biztosítani hivatott a humán szektorális biztonságot. Ennek fényében az „önstigmatizált” már nem veszélyezteti, hanem inkább stabilizálja a struktúráját, cserében pedig részesülhet egy jól működő közösség biztonsága kínálta előnyökből.³⁹

ÖSSZEZÉS

A más identitás, etnikum, kultúra, szokásjog kollektív megkülönböztetése, a „mátság „bélyegével” való felcímkézése napjainkban erős aktualitással bír. A legújabb elméletek a „mátság” új értelmezése során visszanyúlnak a múlthoz, és behelyezik azt a történelmi változások kontextusába. A stigmatizációs folyamatok kutatása során világossá vált, hogy a társadalmi viszonyok meghatározó módon nyomják rá bélyegüket az egyén és csoportok különböző cselekvéseinek a jellegére, tartalmára, irányára, melynek modernkori és megváltozott értelmezése és a rendszerbe foglalása megkívánja a tudományköziség (interdiszciplinaritás) eredményeinek és kölcsönhatásainak ismeretét is.

Egy idegen kulturális közösség sorsát a tanulmányban ismertetettek alapján tehát igen nagymértékben befolyásolja a befogadó társadalom reakcióinak természete, a formális és informális szankciók ereje, és az, hogy mennyire játszik központi szerepet az egymás identitásával, kultúrájával való kölcsönös azonosulás, az iránta tanúsított lojalitás. Ettől függően

³⁸ In-group orientáció: A másik csoport leértékelése sztereotípiák és előítéletek, valamint a diszkrimináció és a kirekesztés a többségi csoport részéről a saját csoport dominanciájának fenntartása érdekében. Kovács Mónika: AZ előítéletek okai és mérséklésük lehetőségei: a szociálpszichológiai nézőpont. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Központ. Alkalmazott pszichológia. XII. (2010/1–2). 9. o. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2015/07/APA_2010_1_2_KOVACS.pdf (2016. 12. 12.)

³⁹ Végh: i. m. 48–49. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

jöhet létre az idegennek bélyegzett csoport helye a többségi társadalom általi befogadása vagy a megbélyegzése.

A stigma elméleteinek feltárása fényében kiderült, hogy ha egy domináns kultúrán belüli stigmatizáció a társadalmi kontroll jegyében jön létre, tagjai ellenségesen viselkednek a kultúrán kívüli szabályrendszer iránt, ugyanakkor saját csoportosulásukon belül ez nagyfokú összetartó erőnek bizonyul. A közös stigmák pedig, melyekkel saját önnön magukat látták el az egymáshoz hasonlóságot vállalva, a megteremtői lehetnek az új, saját csoportbeli hagyományoknak. Ugyanakkor az idegenek „mássága” fokozott biztonsági kockázatot is jelenthet, etnikumukkal, szokásaikkal, vallásukkal szemben egy kiközösítési folyamatot generálva, vagy esetleg erőszakos megmozdulásokat indítva. Ugyanez a folyamat mehet végbe az idegen kultúrák csoportjainak berkeiben az őshonos populáció szokásait, társadalmát elfogadva vagy elutasítva.

A bevándorlás-befogadás folyamatának történelmi következménye előre nem látható, nagyban függ mindkét fél kompetenciáitól, valamint a nemzetközi politikai helyzet rugalmasságától. A folyamat hatásai a hazai társadalmi történésekben biztosan leképeződnek, nem hagyva érintetlenül a társadalom komponenseit sem, beleértve a humán szektorális biztonságot is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Allport, W.Gordon: Az előítélet. Ford. Csepeli György. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 202–215. o.
2. Balibar, Etienne – Taguieff Pierre Andre: Zum Rassizmus ohne „Rassen”. In: Ina Kerner: Differenzen und Macht. Campus Verlag, Frankfurt/Neu York, 2009. 136–140. o. <https://books.google.hu/books?id=7zcxe8lqsT8C&pg=PA133&dq=Etienne+Balibar+%C3%A9s+Pierre-Andr%C3%A9&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwj5xquHhe RAhXM6xQKHxO9Dj8Q6AEIJDA#v=onepage&q=Etienne%20Balibar%20%C3%A9s%20Pierre-Andr%C3%A9&f=false> (2017. 01. 31.)
3. Bakosné Ósz Katalin: A gyermekek magánjogi jogviszonyainak szabályozása a 19. századtól napjainkig. PhD értekezés. Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2013. 9–11. o. http://phd.lib.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_14478_section_6789.pdf (2016. 10. 24.)
4. Becker, Howard: A kívülállók. Tanulmányok a deviancia szociológiai problémaköréből. In: Andorka – Buda – Cseh – Szombathy (szerk.): A deviáns viselkedés szociológiája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974. 80–113. o.
5. Braudel, Bernard: History and the social sciences: „The Longue Dureé”. In: On History. University of Chicago Press, Chicago, 1981. 25–54. o.
6. Csabai Márton – Erős Ferenc: A tömegtest betegségei. In: Erős Ferenc (szerk.): Testhatárok és én határok. Az identitás változó keretei. Jó Szöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 93–126. o.
7. Dr. Kerekes Viktória: A társadalmi stigmatizáció vizsgálata a fiatalok delinkvenciája tekintetében. PhD értekezés. Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2011. 407–408. o.

- http://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_29_2_2011/ISSN_0866-6032_tomus_29_2_2011_405-419.pdf (2016. 10. 26.)
8. Dunavölgyi Szilveszter – Fehér Lenke – Jagusztin Tamás – Póczik Szilveszter: Nemzetközi migráció, nemzetközi kockázatok. Magyar Tudomány, 2008/9.1095–1107. o.
<http://www.matud.iif.hu/08sze/07.html> (2016. 09. 25.)
 9. Durkheim, Émil: Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 229. o.
 10. Erős Ferenc: Megismerés, előítélet, identitás. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998. 28. o.
 11. Goffmann, Erving: Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. Prentice Hall, 1963. In: Rády Eszter: „Seb- és munkahelyek” Rövid tanulmány a női stigmák dinamikájáról a munka világában. Metszetek. 3. (2014/2). 1. o.
http://metszetek.unideb.hu/files/201402_12_rady_eszter.pdf (2016. 10. 28.)
 12. Goffman, Erving: Stigma: über Techniken der Bewältigung beschädigter Identität. Suhrkamp Verlag, Frankfurt, 2003. http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=147&page=2 (2016. 10. 29.)
 13. Goffman, Erving: Stigma és szociális identitás. In. Erős Ferenc (szerk.): Megismerés, előítélet, identitás. Wesley János Lelkészképző Főiskola. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998. 263. o.
 14. Kovács Mónika (2010): AZ előítéletek okai és mérséklésük lehetőségei: a szociálpszichológiai nézőpont. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Központ. Alkalmazott pszichológia XII. évfolyam 1–2. szám.9. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2015/07/APA_2010_1_2_KOVACS.pdf (2016.12.12.)
 15. Major, B., O' Brien: The Social Psychology of Stigma. Annual Review of Psychology, 6. (2005/1). 393–401. o.
 16. Megbélyegzés. Pallas Nagy Lexikona, VIII. kötet. (Szerk. Gerő Lajos.) Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1894. 10. <http://www.kislexikon.hu/megbelyegzes.html> (2016. 10. 24.)
 17. Nagy Péter: A virtuális térben élő fogyasztó. Identitás és fogyasztás a Second Life világában. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2013. 23. o. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/796/1/Nagy_Peter.pdf (2016. 10. 21.)
 18. Póczik Szilveszter: Nemzetközi migráció, kisebbségek, társadalmi kockázatok és Megoldások. Polgári Szemle, 2015/11. 4–6. o. http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=147&page=2 (2016. 10. 29.)
 19. Póczik Szilveszter: A nemzetközi migráció tendenciái a 20. és 21. században elméleti és történelmi nézőpontból. In: Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter (szerk.): Nemzetközi migráció–nemzetközi kockázatok. HVGORAC Lap-és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2008. 31–39. o.
 20. Rády Eszter: Seb- és munkahelyek. Rövid tanulmány a női stigmák dinamikájáról a munka világában. Metszetek, 2014/2. 180. o.
http://metszetek.unideb.hu/files/201402_12_rady_eszter.pdf (2016. 10. 27.)
 21. Stigma. Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára. <http://meszotar.hu/keres-stigma> (2016. 10. 22.)
 22. Stigma. Idegen Szavak Gyűjteménye. <http://idegen-szavak.hu/stigma> (2016. 10. 24.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

23. Stigma a Nyugat-Európai kultúrában – történelmi kitekintés. Stigma and westend cultura. In: Bíró Judit (szerk és ford.): Deviációk. Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998. 29–35. o. <http://www.otkenyer.hu/solomon.php> (2016. 10. 24.)
24. Turner, Victor: Chapter III. Variations on a theme of liminality. In: Moore – Mayerhoff (Ed.): Secular Ritual. Van Gorcum and Comp., Amszterdam, 1977. 37–40. o.
<https://books.google.hu/books?id=78gecnM8SKgC&pg=PA36&lpg=PA36&dq=Turner,+Victor:+Variations+on+a+theme+of+liminality&source=bl&ots=JwbwOmOhgW&sig=3Y2mNEVaTSPZHHWf8pIFtsYYg&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwiiho7DrPPAhWqJsAKHWfeDDYQ6AEIIDAB#v=onepage&q=Turner%2C%20Victor%3A%20Variations%20on%20a%20theme%20of%20liminality&f=false> (2016. 10. 24.)
25. Végh József: Szégyenbélyegek. Folyamatábrák a stigmatizációról, a börtön szégyenbélyegétől a szégyenbélyeg börtönéig. Szeged, 1997. 44. o. <http://mek.oszk.hu/02000/02049/02049.pdf> (2016. 10. 31.)